

УДК 331.1+378

Шаульська Л.В., д.е.н., професор
Бей Г.В., к.е.н.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЗВИТОК ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ ЧИННИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Анотація. Визначено роль та особливості розвитку освітньо-професійного потенціалу в системі чинників забезпечення якості життя. Обґрунтовано критерії оцінки результативності впливу освітньо-професійного потенціалу на якість життя. Проаналізовано можливості підвищення рівня освітньо-професійного потенціалу в сучасних соціально-економічних умовах.

Ключові слова: освітньо-професійний потенціал, якість життя, професійний вибір, соціальні чинники забезпечення якості життя, соціально-економічне зростання, якість трудового життя.

JEL code classification: I 31 – General Welfare; Basic Needs; Quality of Life

Shaulska L., D.Sc. Econ., Professor
Bei H., PhD Econ.

Vasyl' Stus Donetsk National University

EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL POTENTIAL DEVELOPMENT IN A SYSTEM OF FACTORS OF LIFE STANDARD QUALITY ASSURANCE

Summary. Providing the higher life standard quality level of the population arises as one of the main purposes of modern social and economic development, requiring the maximum productive application of all available resources. Human resources will play the significant role in determination of further social and economic growth, so educational and professional potential in this context arises as one of the most important factors of improvement of life standard quality.

In this case the role and features of educational and professional potential development in a system of life standard quality factors assurance is determined. Criteria for evaluation of effectiveness of educational and professional potential influence on quality of life standard are proved. Possibilities of increase in educational and professional potential level in modern social and economic conditions are analysed.

By indicators of availability of education and own implementation Ukraine takes rather high places in the world rankings that testifies to its considerable educational and professional potential. For the purpose of further educational and professional potential development concentration of attention on ensuring justification of the professional choice taking into account degree of reliability of full self-realization in the chosen sphere is necessary; application of an integrated approach in forming of the theory and practice of the professional training implementation oriented to needs of the modern labour market, etc.

Keywords: educational and professional potential, life standard quality, professional choice, social factors of life standard quality assurance, social and economic growth, labour life standard quality.

Постановка проблеми. Забезпечення високого рівня якості життя населення постає однією з найголовніших цілей сучасного соціально-економічного розвитку країни, вимагаючи максимального результативного застосування усіх наявних ресурсів. Значну роль у визначенні подальшого соціально-економічного зростання відіграють саме людські ресурси, їх ефективне формування і використання з огляду на суттєві зміни у наявному конкурентному середовищі, потребу у актуалізації професійних компетен-

цій, набуття необхідних особистісних характеристик. Освітньо-професійний потенціал в цьому контексті постає одним із найважливіших чинників підвищення якості життя, оскільки саме він визначає подальші напрями і перспективи розвитку як кожної окремої людини, так і усього суспільства в цілому. Таким чином, актуалізація наукового підходу до визначення взаємозалежного впливу розвитку освітньо-професійного потенціалу та якості життя дозволяє вирішити проблеми зниження соціально-економічної

нестабільності, підвищення рівня збалансованості на ринку праці, визначення передумов подальшого економічного зростання.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним аспектам формування і розвитку освітньо-професійного потенціалу присвячені наукові праці відомих українських та закордонних вчених: В. Антонюк, О. Грішнєвої, І. Каленюк, В. Мандибури, В. Онікієнка, В. Петюха, В. Савченка, А. Колота, І. Петрової, І. Рєпіна та ін. Проблеми забезпечення якості життя розглядаються в роботах В. Бакірова, Д. Богині, В. Геєць, М. Кизими, Е. Лібанової, В. Мандибури, О. Новікової, В. Пономаренка, Ф. Узунова тощо.

Однак, незважаючи на суттєву методологічну і практичну значимість наявних наукових здобутків, новітні виклики соціально-економічного розвитку потребують нового погляду на проблематику розвитку освітньо-професійного потенціалу, що постає важливим елементом системи чинників забезпечення якості життя.

Отже, метою цього дослідження є визначення напрямів розвитку освітньо-професійного потенціалу в системі чинників забезпечення якості життя.

Викладення основного матеріалу. Вимірювання якості життя в сучасному трактуванні виступає як головний критерій і необхідна умова людського розвитку, поєднуючи як економічні, так і соціальні характеристики [1, с. 8]. Збалансоване формування кожної складової якості життя потребує аналізу і оцінки усіх сфер людської життєдіяльності, особливо в контексті функціонування конкурентних ринкових відносин, які створюють підвищені вимоги до якості людського потенціалу, вимагають концентрації

державної політики на людині як особистості та її потребах в суспільній і професійній самореалізації.

В економічних дослідженнях найбільш поширено уявлення про рівень життя як про кількість споживаних матеріальних, культурно-побутових і соціальних благ і ступеня задоволення потреб у них на досягнутій стадії розвитку продуктивних сил [2, с.45; 3]. Однак, існує також загальноприйнята позиція про те, що якість життя не лише характеризує умови досягнення та задоволеність ними, але й враховує можливість збереження досягнутих результатів [4; 5; 6].

Разом з тим, слід враховувати поняття суб'єктивності сприйняття різноманітних компонентів якості життя окремими людьми, яке може суттєво різнитися. З цієї точки зору, чинники забезпечення гідного життя, значимі для одного індивіда, можуть бути набагато менш значимі для іншого. Визначення і вибір пріоритетних чинників забезпечення якості життя повинні бути збалансованими відповідно до їх значимості як для окремих індивідів, так і для соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Тенденції останніх років свідчать про підвищення ролі соціальних чинників (демографічні, освітні, екологічні, житлові, соціально-політичні та ін.) у системі забезпечення якості життя, які за підрахунками Національного інституту стратегічних досліджень України складають приблизно 44% від загальної кількості [7]. Економічна складова, звичайно, також відіграє суттєву роль у цьому процесі, однак, механізми ринкової конкуренції суттєво знижують можливості її використання (рис.1).

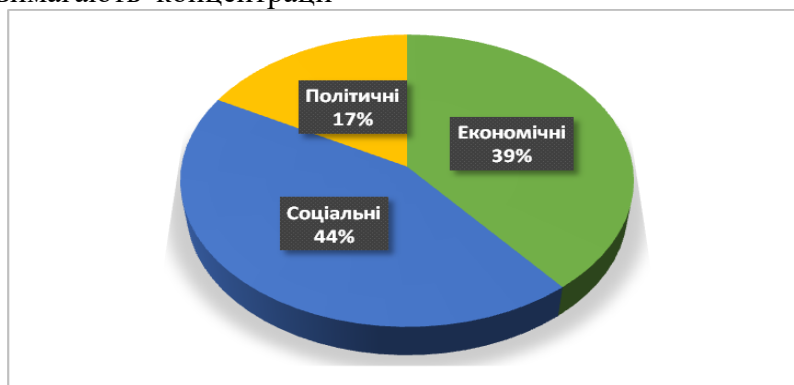

Рис.1. Питома вага груп чинників впливу на якість життя в Україні, [7].

У цьому контексті виникає необхідність пошуку нових, гнучких механізмів забезпечення якості життя, які сприятливо впливали б у довгостроковій перспективі. Найважливішою передумовою покращення якості життя є забезпечення продуктивної зайнятості і ефективне використання людського потенціалу, що дозволяє досягати комплексного розв'язання макроекономічних проблем, сприяти організації ефективних робочих місць, досягнення на цій основі високих результатів економічного розвитку тощо.

Досліджуючи досвід Європейських країн можна відзначити, що навіть за наявності невисокого рівня стартових соціально-економічних умов існує можливість досягнення суттєвого прогресу у забезпеченні високих соціальних стандартів [1, с. 24; 6; 8].

Суттєве покращання власного добробуту призводить до розширення спектру потреб, і особливо це стосується сфери трудової діяльності, де важливими стають безпечність, наявність інтересу, достатня кількість вільного часу, зручність розташування, а доступність та якість соціальних послуг, зокрема освіти, виступають важливою характеристикою задоволеності якістю життя [1; 3; 9].

Узагальнено можна стверджувати, що трансформаційні процеси використання людського потенціалу проявляються у посиленні значущості його інтелектуальної, професійної та освітньої складових поряд з гуманізацією соціально-трудова відносин, обумовлюючи виникнення поняття освітньо-професійного потенціалу, або наявного та майбутнього обсягу і рівня кількісно-якісних освітніх характеристик і професійних компетенцій, які формуються в системі безперервної освітньо-професійної підготовки та можуть бути використані в процесі праці з метою оптимального досягнення поставлених стратегічних цілей і задоволення освітньо-професійних потреб особистості у розвитку і самореалізації [10].

Знання, уміння, навички, досвід, отримані протягом життя в системі державної освітньо-професійної підготовки, надають важливі конкурентні переваги, які можуть бути використані сьогодні, або реалізовані в май-

бутньому, тобто потенційні. Зазначені переваги проявляються у процесі здійснення трудової діяльності через результативне використання актуальних характеристик і компетенцій, їх постійне вдосконалення і розвиток, формуючи таким чином позитивний вплив на загальний рівень якості життя.

Отже, у сукупному результаті, розвиток освітньо-професійного потенціалу відіграє суттєву роль у забезпеченні якості життя, виступаючи чинником прямого впливу, який доповнює показник рівня освіти (рис.2).

Формування освітньо-професійного потенціалу відбувається в системі безперервної освіти, яка містить окрім освіти протягом життя і освіти дорослих також професійну освіту (базову та додаткову), і професійної підготовки (безперервна професійна освіта, навчання та перенавчання в процесі праці, додаткові форми фахового навчання, результати саморозвитку). Усі ці елементи забезпечують набуття нових професій, розвиток наявних навичок, умінь, знань і компетенцій, що полегшує в кінцевому результаті доступ фахівця на ринок праці, підвищує рівень соціальної захищеності, сприяє покращенню суб'єктивної оцінки щодо власної успішності і реалізації.

Оцінюючи загальний рівень розвитку освітньо-професійного потенціалу в Україні, слід зазначити, що за індексом соціального прогресу (SPI) Україна у 2016 році посіла 63 місце серед 133 країн світу та отримала 66,43 бали зі 100 можливих, увійшовши до групи країн з рівнем соціального розвитку «нижче середнього» [11].

При цьому одними з найвищих стали відносно високі показники у сфері доступу до вищої освіти та до базових знань, де Україна отримала 31 та 28 місця відповідно (табл.1).

У звіті відзначається, що Україна за цими показниками випереджає більшість країн з аналогічним рівнем ВВП на душу населення. Найнижчі показники Україна продемонструвала у таких сферах, як корупція (109 місце), рівень злочинності (109), доступність житла (116), стан довкілля (118), здоров'я та довголіття (127), свобода вибору життєвого шляху (132) [11; 12].

Рис.2. Місце освітньо-професійного потенціалу в системі чинників забезпечення якості життя

Таблиця 1

Рейтингові значення показників сфери освітньо-професійного потенціалу при розрахунку індексу соціального розвитку, [11]

Група показників	Отримані бали
<i>Група «Основи добробуту людини»:</i> доступ до основних знань (рівень освіченості дорослих, кількість учнів навчальних шкіл, кількість учнів середньої школи, кількість учнів вищої школи, рівність представників різної статі)	97,76
<i>Група «Можливості людини»:</i> доступ до вищої освіти (період навчання у ВНЗ, середній період навчання жінок у школах, нерівність в отриманні освіти, кількість міжнародних університетів)	74,83

Це підтверджує високе значення рівня освітньо-професійної підготовки в контексті забезпечення якості життя і необхідність постійного підвищення розвитку освітньо-професійного потенціалу.

Що стосується якісної сторони розвитку освітньо-професійного потенціалу України, то результатами освітньо-професійної підготовки серед випускників і роботодавців за нашими дослідженнями задоволені лише 24,4% (табл.2).

Розподіл випускників за критеріями задоволеності рівнем державної освітньо-професійної підготовки

Критерій	Чисельність випускників, задоволених <i>i</i> -м критерієм, осіб
відповідність отриманої підготовки власним очікуванням від обраної професії	230
сучасність та якість отриманих знань	361
задоволеність методикою викладання та матеріально-технічною базою	185
рівень адаптованості підготовки до реалій практичного застосування отриманих знань і навичок	120
задоволеність очікуваним рівнем оплати праці	224
Критеріальний коефіцієнт задоволеності результатами освітньо-професійної підготовки ($K_{зн}$)	1,244

Критеріальний коефіцієнт задоволеності результатами освітньо-професійної підготовки ($K_{зн}$) отриманий шляхом опитування 500 осіб випускників на основі електронної анкети з можливістю одноразового голосування з одного домену за формулою середньозваженої.

Причинами сформованої ситуації є як проблеми в сфері регулювання освітньо-професійного потенціалу (високий попит на популярні та престижні, але не затребувані на ринку праці, професії, переважання системи вищої освіти над професійно-технічною, відсутність зв'язку між державним замовленням та потребами роботодавців, а також дієвого контролю за виконанням законодавства у сфері освіти), так і проблеми у забезпеченні її результативності (відсутність реальної системи сприяння в працевлаштуванні випускників та моніторингу цього процесу, недостатня соціальна захищеність молодих фахівців, невідповідність отриманої кваліфікації вимогам робочих місць тощо).

Конкурентоспроможність на ринку праці, можливість працювати за отриманою спеціальністю і використовувати професійні знання та навички стають основною метою сучасних спеціалістів і випускників. Затребуваність отриманих знань у конкретних

умовах їх застосування, відповідність професійної орієнтації фахівця і його конкретних знань і навичок обраному напрямку залежить від фундаментальності, глибини і результативності професійної підготовки.

Це свідчить про те, що використання наявних та потенційних можливостей системи освітньо-професійної підготовки в контексті формування освітньо-професійного потенціалу є неповними.

Ніколи ще проблема якості освітньо-професійного потенціалу в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного значення, як сьогодні. Висунення проблеми якості на перший план визначається низкою об'єктивних чинників:

- по-перше, від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності;
- по-друге, якість освітньо-професійного потенціалу набуває все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Головною проблемою дієвості заходів по забезпеченню якості освітньо-професійного потенціалу в Україні є труднощі із забезпеченням співвіднесення кількості фахівців відповідного напрямку і кваліфікації реальному обсягу наявних потреб ринку праці [13, с. 102; 14, с.27]. Це породжує проблеми

із закріпленням на робочому місці випускників навчальних закладів, що зумовлені комплексом причин:

- відсутність відповідної роботи в регіоні, країні;
- відсутність чітких орієнтирів під час вибору професії, небажання працювати за отриманою спеціальністю;
- підвищені вимоги до умов праці, невпевненість уявлення про престижність професії;
- дискримінація на ринку праці (небажання брати на роботу жінок, встановлення випробувального строку);
- висока конкуренція серед претендентів на робоче місце, перенасиченість ринку праці;
- низька якість робочих місць (низька заробітна плата, виконання завдань, не пов'язаних з посадою);
- низька якість підготовки фахівців (низька конкурентоспроможність);
- низькі можливості територіальної мобільності всередині країни (відсутність житла за місцем роботи, нездатність оплати оренди житла, небажання виїжджати з рідної місцевості від сім'ї та ін.).

Не всі причини перебувають під впливом держави, тим більше в умовах конкурентної економіки. Але важелем впливу є державне замовлення на підготовку фахівців, оскільки збалансованість ринку праці та освітніх послуг держава може забезпечити, застосувавши такі заходи: своєчасне та повне прогнозування розвитку економіки; підвищення статусу професій, які користуються попитом на ринку праці (маркетинг професій); створення сприятливого інформаційного середовища у сфері професійного вибору; підвищення рівня децентралізації професійної підготовки; проведення моніторингу якості працевлаштування випускників навчальних закладів та їх закріпленості на робочих місцях.

Необхідна переорієнтація на активізацію людського капіталу у професійній підготов-

ці, що базується на концепції гармонійного розвитку людини як особистості і професіонала; реформування системи освітньо-професійної підготовки для забезпечення якісного рівня компетентності фахівців; продукування у процесі підготовки глибокої професійної компетентності та соціальної відповідальності при вирішенні завдань науково-технічного прогресу, соціального і культурного розвитку.

Вирішення проблеми інвестування у розвиток освітньо-професійного потенціалу, а разом з цим і людського капіталу суспільства дасть змогу досягти не лише короткотермінового економічного успіху, а й закласти засади для формування сталих довготермінових тенденцій розвитку національної економіки, що в результаті позитивно позначиться на показниках стандартів і якості життя.

Висновки. Таким чином, освітньо-професійний потенціал в сучасних умовах постає одним із найважливіших чинників забезпечення якості життя, відіграючи значну роль у формуванні якості трудового життя, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, появи відчуття професійної і особистісної самореалізації. За показниками доступності освіти і власної реалізації в цій сфері Україна посідає відносно високі місця у світових рейтингах, що свідчить про її значний освітньо-професійний потенціал, однак, у сфері розвитку освітньо-професійного потенціалу залишаються невирішені проблеми. З метою подальшого розвитку освітньо-професійного потенціалу необхідна концентрація уваги на забезпеченні обґрунтованості професійного вибору з урахуванням ступеню вірогідності повноцінної самореалізації в обраній сфері; застосування комплексного підходу у формуванні теорії і практики здійснення професійної підготовки, орієнтованої на потреби сучасного ринку праці тощо.

Список літератури

1. Вимірювання якості життя в Україні, Аналітична доповідь, Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. – К.: 2013.
2. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку : монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк, І.В. Качалова, Н.С. Власенко. – Донецьк: Ін-т економіки промсті НАН України, 2008. – 468 с.
3. Шаульська Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України : монографія / Л. В. Шаульська. – Донецьк : НАН України, Ін-т економіки пром-ті, 2005. – 502 с.
4. Миценко І.М. Рівень життя і його вплив на безпеку життєдіяльності людини // Економіка пром-сті. – 2004. – № 1. – С. 164–172.

5. McGregor, S. L. T., & Goldsmith, E. B. Expanding our understanding of quality of life, standard of living, and well-being. *Journal of Family and Consumer Sciences*, 90 (2). - 1998. – p. 2-6.
6. Carol S. Burckhardt, Kathryn L. Anderson. The Quality of Life Scale (QOLS): Reliability, Validity, and Utilization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://hqlo.biomedcentral.com/articles/10.1186/1477-7525-1-60>
7. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.niss.gov.ua/>.
8. Олсон М. Возвышение и упадок народов. Экономический рост. Стагфляция. Социальный склероз. – Новосибирск, 1998.
9. Хапов Д.В. Аналіз інтегрального показника якості життя населення / Д.В. Хапов // Економічний аналіз.- 2015. -Том 19. - № 1. – С. 101-107.
10. Ларичева Г.В. Формування освітньо-професійного потенціалу України в умовах конкурентної економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.07 / Г.В. Ларичева // Донец. нац. ун-т (м. Вінниця). - Вінниця, 2015. - 20 с.
11. Индекс социального развития 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>
12. Quality of Life Index for Country 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp
13. Грiшнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грiшнова. – К.: Знання, 2001. – 254 с.
14. Ватченко О.Б. Дослідження рівня життя населення в Україні / О.Б. Ватченко, Д.С. Козенко // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2010. – № 4. – С. 22–28.

List of references

1. Vmiryuvannya yakosti zhittya v Ukraini, Analitichna dopovid, Libanova E.M., Gladun O.M., Lisogor L.S. ta in. – К.: 2013.
2. Lyudskij potencial: mexanizmi zberezheniya ta rozvitku : monografiya (2008) / O.F. Novikova, O.I. Amosha, V.P. Antonyuk, I.V. Kachalova, N.S. Vlasenko. – Donetsk: In-t ekonomiki prom-sti NAN Ukraini, 468 p.
3. Shaulska, L. V. Strategiya rozvitku trudovogo potencialu Ukraini : monografiya / I. V. Shaulska. – Donetsk : NAN Ukraini, In-t ekonomiki prom-ti, 2005. – 502 p.
4. Micenko, I.M. (2004) Riven zhittya i jogo vpliv na bezpeku zhittvediyalnosti lyudini. *Ekonomika prom-sti*, № 1. – p. 164–172.
5. McGregor, S. L. T., & Goldsmith, E. B. Expanding our understanding of quality of life, standard of living, and well-being. *Journal of Family and Consumer Sciences*, 90 (2). - 1998. – p. 2-6.
6. Carol S. Burckhardt, Kathryn L. Anderson. The Quality of Life Scale (QOLS): Reliability, Validity, and Utilization [Online]. – Accessed: URL: <http://hqlo.biomedcentral.com/articles/10.1186/1477-7525-1-60>
7. Nacionalnij institut strategichnix doslidzhen [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.niss.gov.ua/>.
8. Olson, M. (1998) Vozvyshenie i upadok narodov. Ekonomicheskij rost. Stagflyaciya. Socialnyj skleroz. – Novosibirsk.
9. Хапов, D.V. (2015) Analiz integralnogo pokaznika yakosti zhittya naseleण्या. *Ekonomichnij analiz*, tom 19. - № 1, p. 101-107.
10. Larycheva, G.V. (2015) Formuvannya osvithno-profesijnogo potencialu Ukraini v umovax konkurentnoyi ekonomiki: avtoref. dis. kand. ekon. nauk: 08.00.07 / G.V. Larycheva // *Donetsk. nac. un-t (m. Vinnytsia)*. - Vinnytsia, 20 p.
11. Indeks socialnogo rozvitku 2016 [Online]. – Accessed: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>
12. Quality of Life Index for Country 2017 [Online]. – Accessed: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp
13. Grishnova, O.A. (2001) Lyudskij kapital: formuvannya v sistemi osviti i profesijnoi pidgotovki. K.: *Znannya*, 254 p.
14. Vatchenko, O.B. (2010) Doslidzhennya rivnya zhittya naseleण्या v Ukraini / O.B. Vatchenko, D.S. Kozenko // *Derzhava ta regioni. Seriya «Ekonomika ta pidpriemnictvo»*, № 4, p. 22–28.